

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР В АСПЕКТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ ЄС ТА УКРАЇНОЮ

Постановка питання пов'язана, перш за все, з фактичною динамікою торговельного обігу між ЄС та Україною. Незважаючи на кризові явища у Європі, за питомою вагою торгівлі з ЄС займає в торговельному балансі України другу сходинку після торгівлі з РФ, де значне місце займають енергоносії. При цьому варто звернути увагу на структуру імпорту з ЄС до України, де переважають високотехнологічні товари. Щодо частки ЄС у світовій торгівлі, то вона свідчить, що ЄС є найбільшим торговельним партнером у глобальному вимірі і, таким чином, правове регулювання торгівлі в ЄС справляє значний вплив на світові торговельні регулятори. Зважаючи на проголошений Президентом України курс на реформи та модернізацію України, орієнтація саме на високотехнологічний ринок має бути зовнішньоекономічним пріоритетом України. Нарешті, постановка і актуальність питання визначаються у контексті завершення до кінця 2011 року переговорів щодо нової базової угоди ЄС — Україна замість Угоди про партнерство та співробітництво [1], а також у контексті заяв лідерів України та РФ щодо необхідності у нових правових інструментах регулювання економічних відносин між обома країнами у двосторонньому та багатосторонньому форматі (питання участі України у митному союзі в рамках Євро-Азійського Економічного Співтовариства, зони вільної торгівлі в рамках СНД тощо).

Торговельні відносини ЄС — Україна мають розглядатися наразі не у звичайному вимірі власне торговельних операцій, а в інтеграційно-правовому аспекті, в широкому сенсі поняття «торгівля», включаючи увесь спектр економіко-правових питань, пов'язаних з торгівлею та взагалі з ринковими відносинами. Цього вимагає, по-перше, загальноприйнятий широкий підхід, відображений у принципах, нормах, практиці та у перспективних документах Світової організації торгівлі (СОТ), членами якої є ЄС та Україна. Цього потребує, по-друге, статус України як країни — учасника стратегії «Східного партнерства» [2] в рамках Європейської політики сусідства (ЄПС), адже Лісабонський договір ЄС 2007 року закріпив «сусідський» вимір відносин з третіми країнами на рівні установчих договорів та визначив його як «привілейованийий» (ст. 8 Договору про Європейський Союз [3]). По-третє, Україна виступає зараз як країна-кандидат на здобуття асоційованого статусу, який передбачає спільні з ЄС дії та особливі процедури (ст. 217 Договору про функціонування Європейського Союзу [3]). По-четверте, Україна є кандидатом на статус сторони угоди з ЄС про «поглиблену та всеосяжну» зону вільної торгівлі (ЗВТ), яка включатиме, крім стандартних «СОТівських» положень щодо ЗВТ також й положення щодо «чотирьох свобод», що притаманні внутрішньому ринку ЄС. Тим самим передбачається функціонування України у сфері внутрішнього ринку ЄС, регулювання якого Лісабонським договором визначається «політикою» ЄС. З точки зору

класифікації «політик» ЄС, відносинами в рамках ЗВТ ЄС — Україна охоплюються також «політики», що їх вже було визначено раніше, зокрема, спільна торговельна політика, транспортна, аграрна та риболовна політика, транс'європейські мережі, енергетична та екологічна політики. Нарешті, варто відзначити, що за своєю сутністю Лісабонський договір як «реформаторський» зберіг загальну ринкову тенденцію усіх «ревізійних» договорів ЄС, яка прямо чи опосередковано відбивається на економічних зносинах ЄС, зокрема з Україною. Отже, на сучасному, інтеграційному етапі розвитку відносин ЄС — Україна торговельні відносини мають розумітися в широкому сенсі як ринкові економічні відносини в цілому.

Перспективна «поглиблена та всеосяжна» ЗВТ ЄС — Україна є, за оцінками керівництва ЄС, унікальною, подібною якій ЄС ще не укладав. Метою є не тільки зняття тарифних на нетарифних бар'єрів з взаємної торгівлі, а й надання Україні «частки участі» (stake) у внутрішньому ринку ЄС та надання для ЄС симетричної частки у внутрішньому ринку України, а також поширення на Україну «чотирьох свобод», що діють на внутрішньому ринку ЄС, тобто вільного руху товарів, послуг, капіталів та осіб. Отже, на нашу думку, фактично йдеться про надання статусу, близького тому, який свого часу мали члени Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) у спільному ринку. В сучасних умовах внутрішнього ринку ЄС такий рівень участі фактично означатиме для України статус економічного учасника ЄС без членства в ЄС. Також цей статус має бути дуже близьким до статусу країни-учасника угоди щодо Європейського економічного простору [4] (наприклад, Норвегії). Хоча Лісабонським договором термін «спільний ринок» виключено з тексту засновницьких договорів, вважаємо, що лише тим самим можливість існування «спільного ринку» або подібного йому режиму в рамках економічних стосунків ЄС з третіми країнами, в принципі, не заперечується.

З іншого боку, внутрішній ринок ЄС на відміну від спільного ринку виступає як єдиний економічний простір з єдиним економічним правопорядком (тому цей ринок йменують ще й як «єдиний»). Він, своєю чергою, є щаблем для до більш високого рівня інтеграції — економічного та валютного союзу. «Поглиблена та всеосяжна» ЗВТ ЄС — Україна такого рівня інтеграції для України не забезпечуватиме.

Варто також відзначити, що входження до внутрішнього ринку не є (й не може бути) єдиним євроінтеграційним вектором України. В цьому плані відкривається також можливість та необхідність інтеграції до так званих другого (свободи, безпеки та правосуддя) та третього (наукового) європейських «просторів». Так, входження до економічного простору ЄС потребуватиме від України імплементації усієї відповідної нормативно-правової бази ЄС, що стосується внутрішнього ринку та інших «політик» ЄС економічного характеру (конкуренції, транспортної тощо). Запозичення економічно-правового *acquis* (надбання) ЄС підводитиме відповідні відносини між учасниками ринку під зазначений «другий простір» ЄС, куди включено, зокрема, нову категорію співробітництва судів з цивільних справ (тобто, в тому числі наддержавне ре-

гулювання співробітництва з розгляду майнових спорів між учасниками внутрішнього ринку).

Оскільки в ЄС діє так звана «доктрина паралелізма», розподілення компетенції між ЄС та країнами-членами поширюється на зовнішні зносини ЄС з третіми країнами (включаючи, звичайно, й Україну). Класифікація Лісабонським договором компетенції ЄС по категоріях (ст. 3 ДФЄС), зокрема, встановлення більш чітких (порівняно з попередньої редакцією) термінології та переліків питань, які входять до виключної та спільної компетенції ЄС відносно країн-членів, зробила торговельну політику, конкурентну політику, політику внутрішнього ринку, політику в сфері сільського господарства та рибальства, захисту споживачів, транспортну, енергетичну та екологічну політику ЄС, що входять до цих переліків, принципово більш прозорими та прогнозованими. Це, зокрема, має значно полегшити роботу й на завершальному етапі поточних переговорів з ЄС та дати змогу представникам України на переговорах використовувати, відповідно, у тих чи інших ситуаціях, що там виникають, або «комунітарного», а точніше — «юнітарного», інструменту аргументації, або, коли це тактично вигідно, — інструменту впливу на перебіг переговорів з боку певної держави-члена, наприклад, Польщі як головної в Раді ЄС на момент запланованого завершення переговорів (грудень 2011 р.), або певної групи держав-членів, наприклад, з числа країн Центральної та Східної Європи, які, як правило, займають в ЄС активну позитивну позицію щодо інтеграційних амбіцій України.

Дуже важливим є, на нашу думку, виділення Лісабонським договором та закріплення на рівні засновницьких документів такої категорії, як компетенція ЄС з «підтримки, координації та доповнення» діяльності ЄС за певними напрямками. До таких напрямків включено ті, що відіграють суттєву роль у торговельно-економічних відносинах: промисловість, туризм, професійне навчання, адміністративне співробітництво. Так, наприклад, сфера промисловості (розділ XVII частини третьої ДФЄС) включає питання підтримки середнього та малого бізнесу (в тому числі так званого «мікробізнесу»), тобто питання дуже актуальні з точки зору реформи структури економіки України. Зазначені питання чітко включено до сфери ведення ЄС (хоча й на рівні, здебільшого, рекомендаційних норм та стимулюючих заходів, тобто на рівні так званого «м'якого права»), що, безумовно, створюватиме більш прозорі правові шляхи та засоби інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

Заслуговує на увагу досить чітке визначення нової термінологічної категорії — спільної компетенції (shared competence) ЄС. Спільна компетенція визначається Лісабонським договором через так звані «основні сфери» (ст. 4 ДФЄС) (раніше Договір про заснування Європейського Співтовариства оперував загальним переліком «діяльності Співтовариства», — ст. 3 ДзЄС — та категорією «сфери, що не підпадають під виключну компетенцію Співтовариства» — ст. 5 ДзЄС). До «основних сфер» включено, зокрема, спільний ринок, сільське господарство і рибальство, навколишнє середовище, захист споживачів, транспорт, енергетику, простір свободи, безпеки та правосуддя.

Особливим елементом спільної компетенції є координація країнами-членами економічної політики в рамках Союзу, з метою чого Рада ЄС розробляє «основні орієнтири». При цьому варто підкреслити, що крім зазначених «основних сфер» до спільної компетенції входять, як правило, усі інші сфери та повноваження країн-членів, які нормами засновницьких договорів покладено на Союз. Так, наприклад, згідно зі ст. 5 ДФЄС до цих повноважень і сфер відносяться координація економічної політики, політики зайнятості та соціальної політики країн-членів. Отже, в силу верховенства права ЄС країни-члени не можуть видавати акти, що суперечать цим нормам, хоча, при цьому, зберігають ту ж саму компетенцію, якою вони наділили Союз у рамках спільної з ним компетенції. З іншого боку, встановлено правила й у зворотного напрямку, — наприклад, у сферах наукових досліджень, технологічного розвитку та космосу Союз може запроваджувати заходи, за умови, що здійснення цієї компетенції не заважатиме державам-членам здійснювати свою власну компетенцію.

Оскільки асоційований статус стосовно ЄС та ЗВТ з ЄС є лише проміжним етапом на шляху досягнення кінцевої мети загальної стратегії України — членства в ЄС, суттєвим позитивним моментом є злиття так званих «трьох опор» ЄС, за існування яких зовнішня політика ЄС розщеплювалася, по суті, на дві частини — комунітарну — в рамках «першої опори», включно з зовнішньоекономічними відносинами, та позакомунітарну — в рамках «другої опори» — спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ), що не включала зовнішньоекономічних відносин. Після Лісабонського договору питання зовнішньої політики сконцентрувалися в руках нового відомства «зовнішньої дії» та глави цієї структури — Верховного представника Союзу з закордонних справ та політики безпеки. При цьому варто відзначити, що згідно з Лісабонським договором до поняття зовнішньополітичної діяльності входять й питання спільної торговельної політики (Розділ II Частини п'ятої ДФЄС). За таких умов режим торгівлі та взагалі режим економічних відносин ЄС з третіми країнами все тісніше прив'язується до принципів зовнішньої політики ЄС. Це, своєю чергою, призвело до перегляду принципів зовнішньоекономічної політики на двосторонньому та багатосторонньому рівнях, зокрема, на рівні Європейської політики сусідства. Останні переговори представників керівництва ЄС та України довели, що зараз ми маємо справу з новою доктриною ЄС — поступ у відносинах з ЄС, в тому числі у торговельно-економічних, залежить прямо пропорційно від додержання Україною міжнародних та європейських стандартів демократії, прав людини та верховенства права. Разом з тим варто відзначити, що певні ознаки дуалізму зовнішньої політики ЄС збереглися через відокремлення регулювання питань СЗПБ та її складової — СПБО (спільної політики безпеки та оборони), — ці питання викладено в ДЄС — тоді як решту зовнішньополітичних питань закріплено в ДФЄС.

До фундаментальної правової бази ЄС Лісабонським договором підключено потужний інструмент — Хартію основоположних прав ЄС (п. 1 ст. 6 ДЄС), затверджену Європейським парламентом, Радою ЄС та Європейською комісією в редакції від 12 грудня 2007 р. [5], а також офіційні роз'яснення до Хартії.

Це стосується, зокрема, важливіших елементів ринкових правовідносин: свободи професійної діяльності та підприємництва, права власності, рівності прав та недискримінації, трудових і соціальних прав, права на інформацію.

З приєднанням ЄС до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ЄКПЛ) [6] (п. 2 ст. 6 ДЕС), тобто свого роду «конвергенції» права ЄС та права Ради Європи, з'являється можливість оскаржити дії інститутів ЄС до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), причому не тільки резидентом ЄС, а й резидентом (фізичною або юридичною особою) країни, що не є членом ЄС, зокрема, України, в тому числі з питань торговельних відносин. Ця можливість є додатковою щодо можливості резидентів України звернутися до Суду ЄС (певна практика Суду ЄС за результатами звернень нерезидентів ЄС існує [7]). Ця обставина є важливою для врахування вже сьогодні, зокрема, у питаннях запровадження владними структурами ЄС нетарифних заходів щодо українського імпорту. Хоча Україну викреслено зі списку так званих «неринкових» країн [8] та зі списку «країн з державною торгівлею», що застосовуються для запровадження особливих (за сутністю дискримінаційних) нетарифних заходів [9], на практиці ще спостерігаються спроби де-факто запроваджувати подібні заходи щодо товарів українського походження. Правовою базою у таких випадках могла б слугувати ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ щодо захисту права фізичної та юридичної особи на майно. Оскільки і ЄС, і ЄСПЛ є наднаціональними структурами, виникає, на нашу думку, явище, так би мовити, «подвійної наднаціональності», коли ЄСПЛ виступатиме як орган «наднаднаціональної» юрисдикції.

Розділ IV ДЕС передбачає так зване «просунуте співробітництво», що, в принципі, уможлиблює ситуацію, коли в ЄС сформуються дві чи може більше груп країн-членів, що здійснюють співробітництво на «різних швидкостях». По суті, така ситуація вже створена через існування «зони євро» та Єврогрупи. Принцип «різних швидкостей» переноситься й на відносини ЄС з третіми країнами. Зокрема, в рамках ЗВТ ЄС — Україна передбачаються протягом перших років функціонування зони асиметричні темпи вільного доступу кожної сторони до ринку іншої та перехідний період, коли тарифні квоти, встановлені для товарів українського походження, будуть поступово зростати аж до повного покриття квотою тієї частини взаємної торгівлі, яка залишиться спочатку поза межами дії правил ЗВТ.

Лісабонський договір, як відомо, був спрямований його творцями здебільшого на реформу інституційної частини права ЄС, при тому, що економічно-правова частина засновницьких договорів ЄС залишилася без суттєвих змін. Отже, підсумовуючи, можна назвати вплив Лісабонського договору на вирішення торговельних питань та питань внутрішнього ринку, зокрема у стосунках ЄС — Україна, у значній мірі опосередкованим, але, тим не менш, позитивним порівняно з попереднім правовим станом з точки зору подальших торговельних стосунків ЄС-Україна. Після підписання Лісабонського договору, який вніс певну визначеність у розклад інституційних елементів ЄС та у механізм подальших інтеграційних процесів, відновилися активний інтеграцій-

ний діалог та позитивні заяви з боку представників ЄС щодо можливості подальшого розширення ЄС, активізувався, зокрема, й переговорний процес ЄС з Україною з інтеграційних питань: асоціація, зона вільної торгівлі, безвізовий режим для українських громадян, участь України у пов'язаних з економічними питаннями програмах ЄС тощо. Нарешті, треба відзначити суттєві з точки зору торгово-економічних інтересів кроки з удосконалення відносин на рівні багатосторонньому: реформа ЄПС, фінансова програма для «Східного партнерства», оновлена Чорноморська стратегія, нова доктрина «Дунайська стратегія», входження України до очолюваного ЄС Енергетичного співтовариства та ін.

Література

1. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та державами — членами. Повний текст Угоди, підписаної між Європейським Союзом та Україною в Люксембурзі 16 червня 1994 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 24. — Ст. 1794.
2. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership. — Brussels, 3 December 2008. — COM(2008) 823/4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://europa.eu>.
3. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. — 2008. — С 115. — Р. 1–388.
4. Agreement on the European Economic Area [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://secretariat.efta.int/WEB/European Economic Area/EEAAgreement/EEAAgreement/](http://secretariat.efta.int/WEB/European%20Economic%20Area/EEAAgreement/EEAAgreement/)
5. Charter of Fundamental Rights of the European Union // Official Journal of the European Union. — 2007. — С 303. — Р. 1–16.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Case T-348/05 JSC «Kirovo-Chepetsky Khimichesky Kombinat» v. Council // Official Journal of the European Union. — 2008. — С 272. — Р. 173.
8. Council Regulation (EC) No 2117/2005 of 21 December 2005 amending Regulation (EC) No 384/96 on protection against dumped imports from countries not members of the European Community // Official Journal of the European Union. — 2005. — L 340. — Р. 27.
9. Commission Regulation (EC) No 110/2009 of 5 February 2009 amending the list of countries mentioned in Annex I to Council Regulation (EC) No 519/94 // Official Journal of the European Union. — 2009. — L 37. — Р. 4.

Анотація

Вишняков О. К. Лісабонський договір в аспекті торговельних відносин між ЄС та Україною. — Стаття.

Статтю присвячено аналізу змін, які сталися в результаті Лісабонського договору в засновницьких документах ЄС, та зв'язку, який ці зміни мають з подальшим розвитком торговельних відносин між ЄС та Україною. Проаналізовано ряд нових питань, що виникають, зокрема: обсяг поняття «торговельні відносини» в інтеграційно-правовому аспекті; новий, зовнішньополітичний вимір торговельних відносин; торговельні відносини в аспекті виключної компетенції ЄС, «спільної компетенції» та «обмеженої» інтеграції.

Ключові слова: Україна, ЄС, Лісабонський договір, правове регулювання, інтеграція, торговельні відносини.

Аннотация

Вишняков А. К. Лиссабонский договор в аспекте торговых отношений между ЕС и Украиной. — Статья.

Статья посвящена анализу изменений, происшедших в результате Лиссабонского договора в учредительных документах ЕС, и связи, которую эти изменения имеют с дальнейшим развитием

торговых отношений между ЕС и Украиной. Проанализирован ряд возникающих новых вопросов, в частности: объем понятия «торговые отношения» в интеграционно-правовом аспекте; новое, внешнеполитическое измерение торговых отношений; торговые отношения в аспекте исключительной компетенции ЕС, «совместной компетенции» и «ограниченной» интеграции.

Ключевые слова: Украина, ЕС, Лиссабонский договор, правовое регулирование, интеграция, торговые отношения.

Summary

Vyshniakov O. K. The Lisbon Treaty in the aspect of trade relations between the EU and Ukraine. — Article.

The article is devoted to the analysis of changes that happened as a result of the Lisbon Treaty in the founding documents of the EU, and connection that these changes have with further development of trade relations between the EU and Ukraine. The row of new questions that arise up is analysed, in particular: volume of the notion «trade relations» in an integration-legal aspect; new foreign-policy measuring of trade relations; trade relations in the aspect of exceptional competence of the EU, «shared competence», and «limited» integration.

Keywords: Ukraine, EU, the Lisbon Treaty, legal regulation, integration, trade relations.

УДК 341.174(4)

О. О. Гріненко

ПОЛІТИКА СУСІДСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Як вже вказувалося, Європейський Союз підтримує інституційно-структуровані відносини з багатьма регіонами світу. При цьому звичайно особлива увага приділяється найближчим сусідам. Регіональна співпраця з ними визначена Комісією як «спільне поняття, яке відноситься до усіх зусиль з боку (зазвичай) сусідніх країн, щоб вирішити проблеми спільних інтересів» [1]. При цьому з ними ЄС будує різноманітні відносини, причому їхня пріоритетність не зафіксована назавжди і змінюється з часом. Наприклад, нещодавно була зміна в ієрархії партнерів ЄС. «Піраміда привілеїв» змістилася протягом нетривалого часу: в 1980-х рр. партнери по АКТ були безперечно вгорі, тепер безпосередні сусіди ЄС, звичайно, отримують перший рядок. Це відбиває нові пріоритети ЄС: стабілізація Південної і Східної Європи та поширення зони безпеки Союзу до південного берега Середземномор'я [2, 56].

Проте, як доречно вказав Д. Лінч, довгий час (всі 90-і рр. ХХ ст.) зовнішня політика ЄС по відношенню до східних і південних сусідів проходила навколо питання «членства / нечленства», що в підсумку зробило її доволі обмеженою [3].

Про значення найближчих сусідів для ЄС свідчить і те, що лише стосовно трьох сусідніх країн і регіонів на основі п. 2 ст. 13 ДЕС (Амстердам) було прийнято спеціальні акти СЗППБ — Спільні стратегії Європейської ради: Росії [4] і України [5] у 1999 р. та Середземномор'я у 2000 р. [6], які не використовувалися ні для якої іншої країни чи регіону [7, 129]. А пізніше, з 2005 р., вже ці Спільні стратегії було замінено на Плани дій в рамках ЄПС чи дорожні